

ธรรมคำจุนโลก

ผศ.สมชัย ศรีนอก*

ความนำ

พระพุทธศาสนาสอนให้คนทำดี

การทำดีนั้นพระพุทธศาสนาไม่ให้เลือกกาลเวลาเพราะชีวิตมนุษย์นั้นสั้นนักชีวิตเปรียบเสมือนหยาดน้ำค้างที่หยดร่วงเพียงประเดี๋ยวเดียว พระพุทธองค์จึงสอนให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ให้ทุกคนรีบ ๆ ทำคุณงามความดี เพราะจะได้เป็นที่พึงทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

อย่างไรก็ตามในแง่จิตวิทยาของการสอน ชาวพุทธมักจะสอนบุตรหลานสืบต่อกันมาแต่โบราณแล้วว่าให้หมั่นทำความดี เพราะความดีนี้จะส่งผลสนับสนุนให้ทุก ๆ คน ประสบผลสำเร็จในชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้า เรียกว่าความเชื่อของชาวพุทธนั้นไม่สูญเปล่า หากไม่มีโลกหน้าสุขภาพจิตก็ไม่ได้ตก แต่ถ้ามีนั้นก็เป็ผลที่งดงามออกเงยไปพลูที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างแน่นอนแม้ระดับชาวบ้านจะไม่ได้รู้ตัวในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งก็ตาม แต่วิถีปฏิบัติหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านก็ดูเหมือนจะสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพราะชาวบ้านจะยึดอยู่ในหลักการ

* ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม., (กำลังศึกษาปริญญาเอก มจร., หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ว่า พอลู่พอกิน เพราะฉะนั้นจึงตรงกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า สันโดษ^๑ หรือพอใจในสิ่งที่มีอยู่ เป็นการตัดความโลภที่มีอยู่ในจิตใจออกไป

ธรรมะจัดสรร

ประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนาประชากรส่วนมากเป็นชาวนาและก็เปรียบเทียบชาวนาเป็นกระดูกสันหลังของชาติ แต่ชาวนาดูเหมือนจะอภัพและลืมหืมตาอ้าปากไม่ได้เท่าที่ควร แถมบางครั้งยังโดนดูถูกดูแคลนจากผู้ที่มองชาวนาว่าต่ำต้อย แต่เขาหารู้ไม่ว่า หยาดเหงื่อที่มันหยดรดลงพื้นนากว่าที่จะได้มาซึ่งเมล็ดข้าว นั้นมันยากแค้นแสนเข็ญขนาดไหน กว่าที่จะได้มาเลี้ยงผู้คนทั้งประเทศ แต่ชาวนาก็เหมือนมีกรรมติดตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะชาวนาจะต้องอาศัยฟ้าฝนจากเทวดา ป้อนให้ถ้าธรรมชาติไม่เป็นใจแล้วชาวนาก็ไม่ต่างอะไรกับคนที่ขาดเลือด จึงเป็นปัญหาคาราคาซังมาแทบทุกยุคทุกสมัย

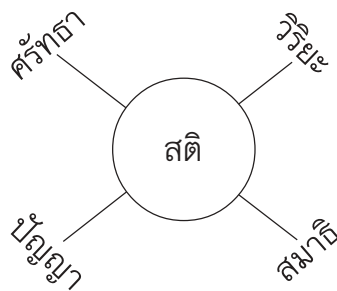
ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชนบทไทยในระยะ ๒ - ๓ ทศวรรษนี้ทำให้เกิดคำถามว่า การเกษตรแผนใหม่ที่ต้องใช้ต้นทุนสูง และมุ่งการผลิตเพื่อสนองตลาดโลก เป็นทางเลือกที่เหมาะสมแล้วหรือเมื่อไม่บรรลุผลย่อมส่งผลไปกระทบจิตใจอย่างแน่นอน ในที่สุดก็แสวงหาธรรมะเพื่อเยียวยาจิตใจ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นในเรื่องรู้กำหนดจิตใจมากกว่า เพราะจิตใจนั้นเมื่ออึดอึบมีสุข จะทำอะไรก็บรรลุวัตถุประสงค์ไปได้ ฉะนั้น กำลังใจจึงเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาสั่งสอนให้ศาสนิก จะต้องฝึกให้เข้มแข็ง

การฝึกในที่นี้ก็หมายถึง การรู้จักปล่อยวางและรู้จักอดทน เพราะการอดทน เป็นเหมือนอาวุธที่อยู่ประจำกาย ที่จะนำพาเราไปสู่ความสำเร็จได้ โดยไม่ต้องลงทุนให้เสียเวลา ไม่จำเป็นจะต้องพาไปหาจิตแพทย์ ไม่จำเป็นจะต้องพาไปหาสิ่งซึ่งดลบันดาลให้มาดลบันดาลให้แก่เรา ขอเพียงแต่เราแก้ไขจุดบกพร่องของเราเอง ไม่ควรไป

^๑ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๒๑/๑๙

ทุกข์ร้อนกับเรื่องคนอื่นจนเกินไป ไม่ปล่อยชีวิตให้อยู่กับอดีตจนเกินไป และไม่ต้องไปหลับตาวาดฝันถึงอนาคตให้เป็นทุกข์ ขอเพียงเราทำวันนี้ให้ดีที่สุดแล้วทุกสิ่งทุกอย่างก็จะดีไปเอง

อย่างไรก็ตามการจะทำอะไรนั้น จะต้องมีการกระทำอย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติธรรม เพศฆราวาสนั้นเวลาไม่เหมาะเท่ากับบรรพชิต ความยุ่งยากจึงค่อนข้างซับซ้อนสำหรับผู้ครองเรือน หากทำได้แน่อนอนจิตใจก็จะปราศจากโลภ โกรธ หลง จิตใจจะแจ่มใส ทำอะไรก็มักประสบผลสำเร็จ แม้แต่ดูหนังสือจะจำได้ดีอย่างแปลกประหลาดส่งผลทำให้เกิดปัญญาจะทำอะไรจะคิดอะไรก็จะเกิดความคิดสร้างสรรค์ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องมีการลงทุนเสียก่อน การลงทุนของนักปฏิบัติจะต้องมีพละ^๒ ๕ คือ

ในหลักของความเป็นจริงการปฏิบัติยังต้องมีอาวุธ และเครื่องมือพร้อมเช่นเดียวกัน การทำเกษตรจะต้องมีความพร้อมเหมือนกัน ขึ้นอยู่กับหน้าที่นั้น ๆ จะมีอะไรบ้าง ชาวนาจะต้องมีนา มีแอก มีควาย มีข้าวปลูก และธรรมชาติ ก็คือฝนนั่นเอง สิ่งเหล่านี้คือองค์ประกอบที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน จะมีอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ และในขณะเดียวกันผู้ปฏิบัติจะต้องใช้สติให้มาก ๆ

นักบริหาร ควรสนใจเรื่องธรรมะ เมื่อท่านได้อ้างถึงหลักความสามัคคีแล้ว ก็ย่อมก่อให้เกิดผลดีทั้งต่อตนเองและคนอื่น รวมถึงประเทศชาติด้วย ซึ่งการบริหารที่มีคุณธรรม ถือว่าสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๗ ประการด้วยกัน คือ

^๒ อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓/๑๗

๑. เป็นที่พึงที่ระลึก (สารนิยะ)
๒. เป็นที่รัก (ปิยกรรม)
๓. เป็นที่เคารพ (ครุกรรม)
๔. เป็นที่ยึดเหนี่ยวผูกพัน (สังคหะ)
๕. ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้ง (อวิวาทะ)
๖. เกิดความสามัคคี (สามัคคี)
๗. มีเอกภาพเป็นหนึ่งใจเดียวกัน (เอกภาพ)

นักบริหารที่ดีย่อมไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ย่อมนั่งอยู่ในใจคนอื่น ผู้ใดเข้าใจ มีแต่สบายใจ เป็นสุขใจ เพราะได้พึ่งพาอาศัย เสมือนทุ่งนาอันโล่งที่มีข้าวเขียวชอุ่ม มองดูเย็นตาเย็นใจ ชาวนาชาวไร่มองที่ไรก็เป็นสุขใจ มีที่หวัง จิตใจไม่เหี่ยวเฉา ส่งผลให้สุขภาพจิตดี จะทำอะไรก็ปลอดภัย ไม่ต้องระแวงระวัง มีแต่ความสุข เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความวุ่นวาย ไม่ทะเลาะวิวาท ไม่ต้องไปโหยหาสมานฉันท์ มีแต่ความรู้สึกสามัคคีอย่างมั่นคงตลอดไป

ความรักคือความเมตตา

อีกประการหนึ่งอยากจะเปรียบเทียบความรักคือความเมตตาที่เย็นฉ่ำประดุจดั่งสายน้ำ เพื่อให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นแก้ไขปัญหาค่าได้ทุกเรื่อง พระพุทธศาสนา สอนถึงเรื่องความรักคือความเมตตาว่า เมื่อใดที่มีรักจะมีสติให้มาก ๆ เพราะคำว่า รักนั้นมันพร้อมเสมอที่จะนำความทุกข์มาสู่เรา ถ้าท่านรักเพื่อเข้าไปครอบครองและยึดติด แสดงความเป็นเจ้าของ ไม่รู้จักปล่อยวาง ท่านก็ต้องพบกับคำว่า **ปิยเต ชายเต โสโก** แปลว่า ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก^๓ แน่นนอน

พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้คุมกำเนิด แต่สอนให้คุมกำหนด ให้สำรวมในข้อ กามา ท่านสอนไว้อย่างชัดเจนในเรื่องของความพอใจในคู่ครองของตน ไม่ประพฤตินอกใจ ในคู่ครองของตน นี่คือหลักคำสอนที่เป็นอมตะ เป็นการลงทุนที่ได้ผลยิ่งของพระพุทธศาสนาในข้อที่ว่า กาเมสุมิจฉาจารา เวมณิ

^๓ ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๓/๙๘

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมไทย เป็นแก่นของเนื้อหาสาระหรือวิถีชีวิตของคนไทยนั้นสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในแต่ละวันจะมีข่าวคราวของวงการพระพุทธศาสนาให้ได้พบได้เห็นอยู่เนือง ๆ อย่างงานวิสาขโลก การรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา ฯลฯ นับว่าเป็นการกระตุ้นสังคมที่กำลังหลงระเริงอยู่กับอบายมุขให้มีสติ เป็นการหว่านพืชคุณงามความดีที่หวังผล ก็คือทำให้สังคมไทยร่มเย็นมีสุขโดยไม่ต้องไปแก้ปัญหาลาปลาเหตุ เพราะว่าการปล่อยอิสระเสรีจนเกินไปนั้นทำให้คนประมาทไม่ระมัดระวังตัวกัน จึงเกิดการสูญเสียทั้งทรัพย์สินและเงินทองอันนำมาซึ่งความเสียหายแก่คนที่ตนรักหากสูญเสียชีวิตไป เมื่อโยงเข้าหาความรัก ซึ่งความรักนั้นหากจะรวมเข้าในเรื่องของพรหมวิหารก็ดูไม่ผิดนัก ซึ่งธรรมะทั้ง ๔ ข้อนั้น นับว่าเป็นความรักระดับขั้นพรหมเลยทีเดียวนะ ยกที่บุคคลทั่วไปจะกระทำได้ ธรรมะทั้ง ๔ ข้อนี้^๔ ประกอบด้วย

๑. เมตตา	ความรัก
๒. กรุณา	ความสงสาร
๓. มุทิตา	ความพลอยยินดี
๔. อุเบกขา	ความวางเฉย

ความรักชนิดนี้เป็นความรักระดับสูง โดยเรียกว่า ระดับพรหม นับว่าเป็นความรักที่เสียสละซึ่งเกิดกับพ่อและแม่เท่านั้น คนอื่นนั้นยากที่จะกระทำได้

มีคำสอนของพระพุทธศาสนาอยู่ข้อหนึ่งเกี่ยวกับคู่หนุ่มสาวที่รักกัน และลงเอยด้วยการแต่งงาน จะต้องครองศีลศรัทธาเรียกว่า คู่สร้างคู่สมกัน แบ่งเป็น ๔ ประการ^๕ คือ

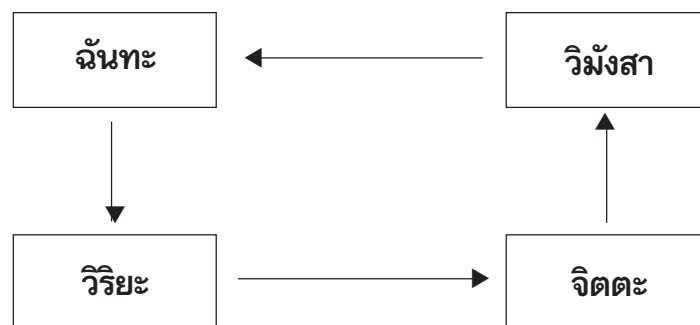
๑. สมสัทธา	มีศรัทธาเสมอกัน
๒. สมศีลา	มีศีลเสมอกัน
๓. สมจาคา	มีจาคะเสมอกัน
๔. สมปัญญา	มีปัญญาเสมอกัน

^๔ อย.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๙๐-๑๙๑

^๕ อย.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๖/๙๔

เมื่อตกลงปลงใจจะแต่งงานกันแล้ว ฝ่ายเจ้าสาวมักจะถูกสอนเสมอ ๆ ในเรื่องความเป็นเบญจกัลยาณี ที่ประกอบไปด้วยเรือน ๓ น้ำ ๔ เรือนสามนั้นก็คือ เรือนครัว จะต้องสะอาด เรือนกาย จะต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่เสมอ ไม่ปล่อยให้ตัวเองเศร้าหมองจนเกินไป จะทำให้ขาดเสน่ห์ เรือนสุดท้ายก็คือ เรือนใจ ข้อนี้สำคัญที่สุด จะต้องมึ้น้ำใจงดงาม เอาใจใส่ต่อคู่สมรสทั้งต่อหน้าและลับหลัง มิใช่เพียงแต่คู่สมรสเท่านั้น หากยังครอบคลุมไปถึงญาติของคู่สมรสด้วย อย่าลืมน้ำใจต่อหน้าและลับหลังจะทำให้มิตรภาพแห่งความรักยืนยาวนานตราบชั่วนิรันดร

ส่วนน้ำ ๔ นั้นได้แก่ น้ำคำ (คำพูด) น้ำมือ (ทำอาหาร) น้ำใจ (ใจดี) น้ำพักน้ำแรง (ขยัน) ในการอยู่ร่วมกัน มนุษย์เป็นสัตว์ที่คิดมีระบบมีสังคม โดยเฉพาะคนไทยมักมีอารมณ์ขัน มีลักษณะของความเป็นชาวพุทธ คนไทยมองความรักเป็นสิ่งที่มีความหมายและมีศักดิ์ศรี การมีความรักเป็นสิ่งบริสุทธิ์ที่ธรรมชาติประทานมา ความรักที่แท้จริงจะต้องระมัดระวัง ความรักต้องการเกื้อกูลแต่ไม่ต้องการก้าวก่าย เพราะความรักเป็นการให้เกียรติซึ่งกันและกัน จะต้องจบลงด้วยการแต่งงาน และเดินตามประเพณีวัฒนธรรมที่งดงาม ความรักในทางพระพุทธศาสนานั้นท่านกล่าวไว้มีอยู่ ๒ สถาน ดังเช่นคำอุปมาอุปไมยว่า ดอกบัวเมื่อเกิดในน้ำ ย่อมอาศัยเหตุสองประการคือ น้ำและตมฉันใด ความรักเมื่อจะเกิดย่อมเกิดด้วยเหตุสองประการ คือ บุพเพสันนิวาสและการเกื้อกูลกันในปัจจุบันฉันนั้น (สามาวดี ธัมมปัทฏฐกา ภาค ๒) ขอบเขตของความรักที่ไม่ต่างกับการทำงานทุกอย่างดังจะเห็นได้จากแผนภูมิ

แล้วก่อนแต่ความรักจะออกเฝ้านั้นจะต้องหมั่นเพาะบ่มความรัก โดยใช้หลักอิทธิบาทซึ่งทั้งหญิงและชายจะต้องพบกับอุปสรรค การผลิดอกออกผลของความรักนั้นมิใช่เกิดง่าย ๆ จะต้องอาศัยความเพียรเป็นอย่างยิ่ง ข้อความเพียรนั้นแหละคือหลักธรรมที่จะนำไปสู่เป้าประสงค์ได้ มีหนุ่มสาวหลายคู่ที่ไม่รู้จักเกษตรของความรัก ไม่รู้จักหว่านโปรยความรักบนผืนนา คือ หัวใจ คำพูดที่อ่อนหวานนั้นประดุจดังเมล็ดพันธุ์ที่โลมหว่านหัวใจให้สดชื่นหอมหวานอยู่รำไป

อย่าลืมน้อเท็จจริงที่ว่าโลกหมุนด้วยความรัก หัวใจมิใช่เครื่องจักรย่อมต้องการความรักและการผูกพัน ในน้ำเน่ายังมีเงาของพระจันทร์ อย่าเป็นบัวแฉ่งน้ำ ความรักเป็นสิ่งที่ห้ามกันไม่ได้ และลึกซึ้งเกินจะบรรยายได้ แต่ในขณะที่เดียวกันมนุษย์เกิดมาในโลกนี้รู้จักความรักโดยไม่ต้องมีโรงเรียนสอน ความรักมีทั้งคุณและโทษ หากปราศจากสติก็อาจส่งไปในทางลุ่มหลงได้ มีหลายคู่ที่จบความรักด้วยการเป็นฆาตกร ฉะนั้นจึงขอแบ่งความรักเป็นสามระดับคือ

- ▶ ความรักแบบสูง คือ รักพ่อ รักแม่ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
- ▶ ความรักชั้นกลาง คือ ความรักเพื่อน และญาติพี่น้อง และรักสถาบัน
- ▶ ความรักชั้นต่ำ คือ ความรักแบบคู่รัก หมายถึง รักที่เจือปนด้วยกิเลสตัณหา

จากความรักดังที่กล่าวมานี้ เป็นผลผลิตออกจากหัวใจของมนุษย์ที่แผ่ขยายออกไปงอกงามอยู่บนหัวใจ ทำให้มนุษย์รักกัน ด้วยเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ปล่อยไปตามกิเลสตัณหา ถ้าน้ำดี ดินดี ข้าวก็เจริญพันธุ์ เช่นเดียวกันถ้าความรักที่บริสุทธิ์ จิตใจก็แสนสบายหัวใจชุ่มฉ่ำโลกทั้งโลกมีแต่สันติสุข ไม่มีการประหัตประหารกันเพราะไร้ความรัก

คำว่ารัก จงใช้โยนิโสมนสิการไตร่ตรอง ถ้าหากรักไม่เป็น ท่านจะพบแต่หัวใจที่ว่างเปล่า ไม่ต่างอะไรกับหัวใจกระดาษ แต่ถ้ารักเป็น ความรักจะผลักดันให้ท่านไปสู่ความสมปรารถนา ผลผลิตที่ได้จากความรักก็คือความสุข โลกน่าอยู่ มองไปทางไหนมีแต่สายรุ้งแห่งความรัก ประดุจดั่งทุ่งกว้างที่เขียวขจีไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ในขณะที่เดียวกันถ้าความรักที่จอมปลอม หลอกหลวงมุ่งหาแต่ผลประโยชน์ ทุ่งกว้างก็จะมีต้นพืชแห่งเงาตาย พืชพันธุ์ธัญญาหารก็คงจะตายเฒ่าและถูกรุมเร้าด้วยพืชที่ชักชวนสัตว์นานาชนิดกินกันอย่างเอร็ดอร่อย อย่างไรก็ตามใครบางคนกล่าวไว้ว่า

ความรักทำให้คนเป็นนักวิ ส่วนความทุกข์ทำให้คนเป็นนักปรัชญา

ความรักของหนุ่มสาวดูเหมือนจะแยกไม่ออกจากความทุกข์ มิฉะนั้นคงไม่มีคำเตือนใจที่ว่า ถ้าจะรักก็อย่าลืมคำว่าเสียใจ แต่บางรายแก้ความเสียใจด้วยวิธีถอนพิษด้วยพิษ คือพลาดหวังจากรักเก่า ก็หันไปหารักใหม่ เหมือนคนที่พยายามงัดดีมสรุด้วยการหันไปสูบกัญชาแทน แต่บางรายมีความอาลัยอาวรณ์มากตัดแล้วตัดอีกก็ตัดไม่ขาด นี่เป็นเรื่องของความตัดใจ ที่ตัดไม่ได้ตายไม่ขาด แล้วที่สุดก็อยากให้คนอื่นมาส่งสารตนเอง

ถ้าเราศึกษาพระพุทธศาสนาได้อย่างเข้าใจแล้วจะเห็นว่า หลักธรรมคำสอนนั้นประยุกต์ใช้ได้กับทุกอย่าง เมื่อพูดถึงตรงนี้แล้ว นึกถึงบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ บทหนึ่งที่ว่า

อันความกรุณาปราณี
จะมีใครบังคับก็หาไม่
หลังมาเองเหมือนฝนอันชื่นใจ
จากฟากฟ้าสุราลัยสู่แดนดิน

พระพุทธศาสนากับคำว่าฝน (สายธาร)

พระราชินีพนธ์พันธ์มีความหมายและอ่านที่ใครก็รู้สึกเย็นฉ่ำชุ่มชื่น เห็นภาพในเนื้อหาซึ่งแสดงให้เห็นเป็นสายฝนตกลงมา ข้อนี้เปรียบสายฝนกับชีวิตของมนุษย์เรา สายฝนเป็นธรรมชาติที่สร้างความพึงพอใจแก่ผู้คอยฝน แต่ก็คงมีส่วนน้อยที่ผู้คนเกิดความรำคาญใจในยามฝนตก โดยความเป็นจริงแล้วชีวิตของคนเราย่อมเกี่ยวข้องกับฝน โดยเฉพาะชาวไร่ชาวนาที่ตั้งหน้าตั้งตารอคอยฝน ในแง่ของธรรมะทางพระพุทธศาสนานักปราชญ์ท่านเปรียบเทียบฝนกับชีวิตมนุษย์ไว้อย่างน่าฟังใน**พระบาลีท่านแสดงลมฝนมี ๔ ชนิด** คือ

๑. ลมฝนที่มีเมฆตั้งเค้า
๒. มีลมฝนก็มีฝนตก
๓. มีเมฆไม่มีทั้งเสียงฟ้าทั้งไม่มีฝนตก
๔. มีทั้งเสียงฟ้าคำรามทั้งฝนตกลงมาด้วย

ฝนทั้ง ๔ ชนิด ดังที่กล่าวมานี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นเป็นธรรมะซึ่งเปรียบดังการกระทำของมนุษย์ ๔ จำพวก^๖ คือ

๑. คนดีแต่พูด
๒. คนทำมากกว่าพูด
๓. คนที่ไม่ทำด้วยไม่พูดด้วย
๔. พูดด้วยทำด้วย

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นั้น ๆ หากนำมาโยงเข้ากับธรรมะก็ย่อมมีความสอดคล้องกันในเรื่องการกระทำและไม่กระทำ ดังจะเห็นได้ในข้อที่หนึ่งนั้น มีเมฆตั้งเค้า มีเสียงฟ้าคะนองแต่ฝนไม่ตก เหตุการณ์แบบนี้ย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ เพราะเป็นเพียงเหตุการณ์ที่ดูเหมือนจะหลอกลวง คงไม่เป็นประโยชน์แก่พื้นนาพื้นไร่ มนุษย์ผู้ฉลาดมีปัญญาพึงเห็น

^๖ ดูเทียบ อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๑/๑๕๔-๑๕๕

ลมฝนเป็นธรรมชาติแล้วนำมาเปรียบเทียบกับตนเอง จากการสังเกตดูและเราจะเห็นว่าก่อนหน้าฝนจะตก หรือว่าในขณะที่ตกแม้แต่หลังฝนตกจะมีทั้งลม ฟ้า และ เกี่ยวโยงไปถึงบรรยากาศในท้องฟ้าด้วย ผู้คนที่ไม่เข้าใจและไม่สังเกตก็ไม่รู้

เช่นเดียวกัน เกษตรกรที่มีอยู่ทั่วโลกนั้นเป็นอาชีพที่น่าเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะฝากความหวังไว้กับฝนฟ้า บางปีฝนแล้งข้าวตาย บางปีน้ำท่วมข้าวตาย ยากที่จะหาความพอดีได้ ในแง่ของการวางแผนของตนเอง ก็ให้ปรับตัวเองและสังเกตดูว่าเราเป็นฝนชนิดใด เมื่อพิจารณาด้วยการเปรียบเทียบจากการกระทำของมนุษย์ เรื่องฝนนี้จะเป็นธรรมชาติที่ดีสำหรับใช้เป็นหลักในการแก้ปัญหาของตนเองได้ในชีวิตประจำวัน เรื่องนี้ ในมิลันท์ปัญหา ก็เกิดมีการสงสัยและมีการไต่ถามพระนาคนเสนาว่า ฝนมีประโยชน์อย่างไรบ้าง? พระนาคนเสนทูลตอบแก่พระเจ้ามิลันท์ว่า ธรรมดาฝนมีหน้าที่ ๕ อย่าง คือ

๑. ชำระธาตุี เหนือโคลได้
๒. ดับความร้อนทำดินให้เย็นได้
๓. ทำพืชพรรณให้งอกงามเติบโตได้
๔. รักษาพฤษชาติผักหญ้านานาพันธุ์ไว้
๕. ทำให้ห้วยหนองคลอง ลำธาร บ่อบึง และแม่น้ำเต็มไปด้วยน้ำ

พระเจ้ามิลันท์ขอบใจในคำตอบของพระนาคนเสน จึงได้ไต่ถามพระเถระต่อไปอีกว่า ผู้ปฏิบัติธรรมจะถือเอาฝนเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติอย่างไรได้บ้าง ซึ่งพระนาคนเสนทูลตอบว่า

๑. ผู้ปฏิบัติต้องชำระล้างธาตุี คือ กิเลสอันเศร้าหมองให้หมดไป
๒. ต้องใช้เมตตาภาวนาปรารถนาดีต่อกันให้ทั่วไป จึงดับความร้อนที่เกิดจากการเบียดเบียนริษยาพยาบาทของชาวโลกได้
๓. ต้องปลูกประชาชนให้มีศรัทธาความเชื่อกรรม และผลของกรรม เชื่อความที่คนเรามีกรรมเป็นของของตน มิให้คลอนแคลน พ้นจากความเชื่อที่มกมาย
๔. รักษาความดีที่มีอยู่แล้ว ทำความดีให้มาก ให้เจริญยิ่งขึ้นไป
๕. ต้องทำให้ฝนเหล่านี้ตกอยู่เสมอ คือการศึกษาให้มีความรู้ รู้แล้วต้องปฏิบัติผลที่ศึกษามานั้นเมื่อใจรักใคร่จะรู้ ใคร่จะปฏิบัติและลงมือปฏิบัติย่อมได้ผลตาม กำลังความสามารถที่ปฏิบัตินั้น ๆ

พระเจ้ามิลินท์ขึ้นชมอนุโมทนาในคำตอบของพระเถระว่า สมจริงชอบแล้ว จากตัวอย่างที่ยกมานี้ ฝนทำให้มนุษย์มองเป็นปรัชญาให้ได้คิดว่า คนจำพวกไหนควรเอาเป็นตัวอย่าง จำพวกไหนควรจะหลีกเลี่ยง พวกไหนควรสรรเสริญ ซึ่งเรื่องนี้ได้สอดคล้องกับเรื่องของสัจจะ คือความจริงที่มนุษย์จะต้องมี โดยถือเอาสัจจะ ๕ ข้อ คือ

๑. มีสัจจะต่อเวลา
๒. มีสัจจะต่อการทำงาน
๓. มีสัจจะต่อวาจา
๔. มีสัจจะต่อบุคคล
๕. มีสัจจะต่อคุณงามความดี

พระพุทธองค์ได้ทรงนำเรื่องฝนมาเปรียบเทียบให้เห็นทั้งคุณและโทษว่า

*ฝนย่อมร่ำรดเรือนที่มุงไม่ดีฉันใด
 ราคะความกำหนัดย่อมร่ำรดจิตที่มีได้อบรมฉันนั้น
 เรือนที่มุงดีแล้ว ฝนไม่ร่ำไหล ฉันใด
 จิตที่อบรมดีแล้ว ราคะย่อมร่ำรดไม่ได้ ฉันนั้น”*

คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จไปปัญหาตที่บ้านของกสิการทวาชพราหมณ์ผู้กำลังเตรียมไถ ๕๐๐ จะไถนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมา จึงกล่าวเป็นทำนองประชดว่า...

“ข้าแต่พระสมณะ ข้าพเจ้าย่อมไถ ย่อมหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จึงบริโภคน้ำ แม้พระองค์ก็จงไถและหว่าน ครั้นแล้วจึงบริโภคน้ำเถิด”

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า...

“ดูก่อนพราหมณ์ แม้เราก็จงไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วก็บริโภคน้ำ”

พราหมณ์เถียงว่า...

“ข้าพเจ้าไม่เห็นแอก ไถ ผาล ประดักหรือโคของพระโคดมเลย”

^๗ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๓๓-๑๓๔/๓๕๐

พระพุทธองค์ตรัสว่า...

“ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริ เป็นงอนไถ ใจเป็นเชือกมีวาจาคุมครองแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วในการบริโภคอาหาร เราทำการตายหญ้า (คือวาจาลับปลับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของเราเป็นเครื่องให้ แล้วเสร็จงาน ความเพียรของเราเป็นเครื่องนำธูระไปให้สมหวัง นำไปถึงความ เกษมจากโยคะ ไปไม่ถอยหลังยังที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราทำนออย่างนี้ นานที่เราทำนั้นย่อมมีผลลอมตะ...”^๘

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเลือกสอนคนประเภทต่าง ๆ ตามฐานะความ สัมพันธ์กับพระองค์ ดังเช่น คราวหนึ่งนายบ้านอสิพันธกรบุตร ได้เข้าไปทูลถาม พระองค์ว่า...

“ถ้าพระพุทธองค์ทรงมีพระทัยเกื้อกูลแก่สัตว์ทั่วหน้า ไฉนพระผู้มีพระภาค เจ้าจึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก ไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คน บางพวก” ?

พระพุทธองค์ตรัสว่า...

“ถ้าเจ้าของนามีอยู่ ๓ ประเภทคือชาติ นานปานกลางและนาเลวเขาย่อมจะ หว่านข้าวในนาดีก่อน พระพุทธองค์ทรงสอนธรรมแก่ภิกษุและภิกษุณีของพระองค์ ก่อน ต่อจากนั้นจึงจะสอนพวกอัญญเดียรถีย์ สมณพราหมณ์และปริพาชกเหล่านั้น...”^๙

พัฒนาประเทศด้วยธรรมชาติ

พระพุทธศาสนาเป็นหลักนำทางในการพัฒนาชาติไทย โดยชี้เน้นไปว่า การ พัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างรอบด้านและทั่วถึง ไม่ใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุ อย่างเดียว โดยเฉพาะตัวคนซึ่งเป็นผู้ร่วมในกระบวนการพัฒนาและส่วนผลของการ

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๔

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๕๙/๔๐๔

พัฒนาจะต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดี มิฉะนั้นจะทำให้กระบวนการพัฒนาระส่ำระสายไปหมด แนวการพัฒนาจึงต้องหันมาเน้นด้านการพัฒนาคน และในการพัฒนาคนนั้นส่วนสำคัญที่สุดก็คือจิตใจ ดังนั้น ในยุคปัจจุบันงานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้น การพัฒนาจิตใจที่นี้หมายถึงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิต จะเห็นว่าการพัฒนาคน คือการพัฒนากายและจิตใจ ซึ่งถือเป็นงานหลักของพระพุทธศาสนาหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า คำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนามีศูนย์กลางอยู่ที่การพัฒนาคน^{๑๐}

ชนชาติไทยนั้น นอกจากจะพึงศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และจับเอาเนื้อหาสาระของหลักการนี้มาใช้พัฒนาประเทศชาติของตนแล้ว ยังเป็นโอกาสที่จะช่วยแก้ปัญหาของมวลมนุษย และพัฒนาอารยธรรมของโลกให้สมบูรณ์ ด้วยการนำเสนอพุทธธรรมแก่ชาวโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ชาวประเทศพัฒนาแล้วที่กำลังต้องการอยู่นั้น โดยวิธีฉลาดเฟิ่น ฉลาดแสดง อย่างสบบสมัยสบบสถานการณ์^{๑๑}

การพัฒนาประเทศนั้นจะต้องสนใจในเรื่องของธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ธรรมชาติที่เป็นของมีอยู่คู่โลกไม่ว่าจะเป็นภูเขา ป่าไม้ ลำธาร เป็นต้น โดยยึดหลักทางพระพุทธศาสนานั้นคือหลักธรรมที่เราจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องของสรรพสิ่งที่เอื้ออาศัยเกิดขึ้นมีที่มาจากไปมีเหตุผล เมื่อทุกคนเข้าใจกฎของธรรมชาติแล้วจะทำให้อธิบายเข้าใจง่าย การพัฒนาทางสังคมก็จะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพราะในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมจะเข้าใจในเรื่องหลักธรรมที่ส่งผลให้ทุกคนไปทางดีและไม่ดีได้ ฉะนั้นจึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องศึกษาวิธีการในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนที่ดีอย่างน้อย ๆ ก็ควรจะรู้ว่าอะไรคืออบายมุข เมื่อรู้เรื่องเหล่านี้แล้วการประกอบอาชีพของเราก็จะเจริญรุ่งเรืองถึงวันนั้นเราคงได้ชื่อว่าเรดำเนินตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๑๐} พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกกธมโม(จำปาทอง), **พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๕-๒๕๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๗.

ที่ท่าของชาวพุทธต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ^{๑๒}

เราสามารถทำความเข้าใจกับที่ท่าของชาวพุทธที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างน้อยจาก ๒ ทางคือ ทางแรกโดยการศึกษาจากพระจริยวัตรของพระพุทธองค์รวมทั้งพระสาวกในสมัยพุทธกาล อีกทางหนึ่งคือศึกษาจากคำสอนของพระพุทธองค์และพระสาวกที่มีปรากฏอยู่ทั้งในพระสูตรและพระวินัย ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่าชาวพุทธมีท่าที่เป็นปฏิคมอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ

ในพระพุทธประวัตินั้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาอยู่ท่ามกลางแมกไม้ในธรรมชาติ และยังทรงแสดงความเมตตากรุณาอย่างยิ่งต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย คำสอนที่มีต่อพระสาวกนั้น รับสั่งว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จงทำสมาธิเถิดตามรากไม้โคนไม้ที่ว่างเหล่านี้”^{๑๓} คำสอนนี้ ดูเหมือนจะเป็นการกำหนดแนวทางการใช้ชีวิตตามแบบของชาวพุทธโดยแท้ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ร่มเงาของต้นโพธิ์ ชาวพุทธจึงถนอมรักษาต้นไม้พันธุ์นี้ตลอดมา แม้ไม้อื่น เช่น ต้นสาละ ก็ได้รับการถนอมรักษาจากชาวพุทธเช่นกัน

ข้อความที่คัดมาข้างล่างนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะทั้งหมดของชาวพุทธที่มีต่อสรรพสัตว์

“มารดาถนอมบุตรคนเดียว

ผู้เกิดในตนด้วยยอมสละชีวิตได้ฉันใด

พึงเป็นผู้มีจิตเมตตาไม่มีประมาณในสัตว์ทั้งปวงฉันนั้น”^{๑๔}

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๕

^{๑๓} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๗/๒๒

^{๑๔} Bhikkhu Nanamoli (tr.), **Khuddakapatha**, (London : The Pali Text Society 1960), P. 288

ครั้งหนึ่ง ทรงอธิบายว่า การที่พระองค์ทรงเพียบพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะนั้น เป็นเพราะทรงสร้างกุศลไว้ในอดีต :

“...ในครั้งนั้น ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์แล้วจากการฆ่าสัตว์ วางไม้และดาบ มีจิตเมตตาและกรุณาต่อสรรพสัตว์ ด้วยกรรมและวิบากอันไพบุลย์นี้ เมื่อสิ้นชีวิตได้ไปเกิดในโลกสวรรค์... จุตติจากภพนั้นแล้ว ถือกำเนิดในชาติปัจจุบัน มีมหาบุรุษลักษณะสามอย่างคือ มีสันพระบาทยืนยาวออกไปหนึ่ง มีพระองค์ลียาวงามเสมอกันหนึ่ง และมีพระหัตถ์และพระขงฆ์ตรงงามยิ่ง...”^{๑๕}

ข้อความที่คัดมาข้างต้นนี้เป็นเพียงตัวอย่างในจำนวนมาก มีเหตุผลที่พอจะกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมรักษาธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามป่าตามเขา ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญา และสติศึกษา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมของการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุเสียด้วยซ้ำ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้อ่อมจะบอกได้ดีกว่า ในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ^{๑๖}

กตัญญูต่อธรรมชาติ^{๑๗}

เพราะฉะนั้นต้องควบคุมความโลภของมนุษย์ ต้องทำให้มนุษย์เห็นคุณค่าของธรรมชาติแวดล้อม โบราณท่านสอนไว้ดีว่า หากว่าเราไปอยู่ได้ต้นไม้ต้นใด อย่าไปหักรานกิ่งของต้นไม้ นั้น เพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ทำไม

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๖/๑๖๗

^{๑๖} Vide Phra Rajavaramuni, **Buddhadharma**, (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya Buddhist University, B.E. 2529), P.781

^{๑๗} พระเมธีธรรมภาวนาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๑-๑๒

จะต้องเนรคุณต่อต้นไม้ด้วยเล่า ความรู้จักบุญคุณต่อธรรมชาติแวดล้อมซึ่งโบราณได้สอนเอาไว้ นั่นสะท้อนถึงธรรมข้อหนึ่งขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ธรรมข้อนั้นก็คือ **ความกตัญญูกตเวทิตา**

กตัญญู คือ รู้คุณที่ได้รับมาจากผู้อื่นหรือสิ่งอื่น

กตเวทิตา คือ ประกาศความรู้คุณนั้นให้ปรากฏด้วยการตอบแทนคุณ

ขอให้มนุษย์รู้จักคุณของธรรมชาติบ้าง ความกตัญญูนั้นไม่มีเฉพาะมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น เราไม่เพียงกตัญญูต่อบุคคลอย่างเดียว ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทางบ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณสิ่งใดให้ที่พัก ให้ความสะดวกสบายแก่เรา เราต้องถนอมรักษา นี่คือการกตัญญูใคร่ที่มีความกตัญญูรู้คุณท่าน เรียกว่าเป็นคนดี ดังภาษิตว่า **นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา** ความกตัญญูรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏเป็นเครื่องหมายของคนดี

คนดีชอบสร้างสรรค์ ส่วนคนชั่วชอบทำลาย ใครก็ตามที่เป็นคนดีเขามีน้ำใจ เขาเห็นคุณค่าของสิ่งที่ให้ประโยชน์ให้คุณค่าแก่เขา อย่าว่าแต่สิ่งนั้นจะเป็นมนุษย์เลย แม้จะเป็นต้นไม้สักต้นหนึ่งก็ให้ความร่มเย็นให้ร่มเงาเขาก็ไม่ทำลาย ถนนหนทางที่เราขับรถที่เราเดินอยู่ทุกวันนี้ ท่อน้ำประปา สายไฟฟ้า สิ่งที่เป็นสาธารณูปโภคทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อเราและเป็นประโยชน์ต่อคนอื่น อย่าไปทำลายมัน เพราะมันเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามีประโยชน์แก่เรา ความรู้คุณอย่างนี้ ท่านเรียกว่าเป็นกตัญญู เมื่อกตัญญูแล้วท่านก็ต้องมีกตเวทิตา คือแสดงความรู้คุณนั้นให้ปรากฏโดยการถนอมรักษาสິงนั้น เมื่อท่านเห็นคุณค่าของป่าไม้ ก็อย่าไปตัดทำลายเพราะความโลภหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ป่านั้นเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ถ้าไม่มีป่าก็ไม่มีต้นน้ำลำธาร ไม่มีแม่น้ำลำธารเราก็อยู่ไม่ได้ เราก็ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่ได้ สิ่งเหล่านี้ให้คุณแก่ชีวิตของเรา เราต้องตระหนักไว้ในคุณค่าของมัน ช่วยกันปลูกป่าช่วยกันถนอมรักษাপ่าไม้ และอย่าไปทำลาย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธาร เป็นบุญเป็นกุศล พระองค์ตรัสไว้

**“ชนเหล่าใด ปลุกป่า ปลุกสวน สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำ ขุดบ่อน้ำ บริจาค
อาคารที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นได้บุญตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน”^{๑๘}**

ทั้งนี้เพราะการรักษาธรรมชาติแวดล้อม ขุดบ่อน้ำปลูกต้นไม้ เหล่านี้เป็น
ประโยชน์ไพศาลต่อประชาชนในสังคมทั้งหมด ใครมาใช้ประโยชน์เมื่อไร คนที่ปลูก
ที่สร้างก็ได้บุญเมื่อนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ทำย่อมได้บุญตลอดทั้งกลางวัน
และกลางคืน

คนจะมีสัจจะได้อีกก็ต้องทำการอธิษฐานจิต การอธิษฐานจิตนั้นไม่ใช่เป็นเพียงพิธิ
ปากว่าอะไรลงไปสักอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่ต้องเป็นการตั้งใจจริง ๆ อธิษฐานลงไปจริง ๆ
ว่าถ้าไม่สำเร็จเป็นไม่เล็ก; เหมือนที่พระพุทธเจ้าทรงอธิษฐานในวันที่จะตรัสรู้ นั้น ว่า

**“แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปเหลือแต่เอ็นกับกระดูก แต่ถ้าไม่
ประสบความสำเร็จในการตรัสรู้แล้วจักไม่ลุกขึ้นจากที่นี่
เป็นอันขาด”^{๑๙}**

ในที่สุดก็ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณสมตามพระพุทธประสงค์ นี้เรียก
ว่าเป็นการอธิษฐานจิต ซึ่งคู่กันกับสัจจะ เรามีความตั้งใจจริงอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป
เรียกว่าสัจจะ แล้วมีการปักใจที่จะทำ ไม่สำเร็จเป็นไม่เล็ก อย่างนี้เรียกว่าอธิษฐาน;
รวมกันเป็นสัจจอธิษฐาน เป็นเหมือนกับเนืองนา คือ เป็นพื้นฐานทั่ว ๆ ไปนั่นเอง
เราต้องมีแผ่นดิน เราจึงจะอาศัยมีชีวิตอยู่ได้ จะทำนาเพาะปลูกได้ จะเลี้ยงสัตว์ก็ได้,
ถ้าไม่มีแผ่นดินแล้วเราจะทำอะไรได้อย่างไรกัน ขอให้ลองนึกดูให้ดี ว่าแผ่นดินนี้มีความ
สำคัญในฐานะเป็นพื้นฐานรากฐานแก่มนุษย์เราอย่างไรบ้าง

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑

^{๑๙} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑

เมื่อมีผืนนาแปลงหนึ่งแล้วก็คิดดูต่อไปว่า ถ้าไม่ล้อมรั้วให้ดี ก็มีทางที่จะเสียหายได้มากจากขโมย หรือจากคนที่จะมา จากสัตว์ที่จะมาเหยียบย่ำทำอันตรายข้าวกล้าเหล่านั้น; เพราะฉะนั้นจะต้องมีรั้วสำหรับล้อมนา **รั้วสำหรับล้อมนาก็ได้แก่ การสำรวจระวัง** เรียกว่า ส่วโร- ความสำรวจหรือความระวัง สิ่งที่จะต้องสำรวจต้องระวังนั้นจำแนกเป็นกาย เป็นวาจา และเป็นท้อง : **สำรวจกายก็คือการระวัง การประพฤติปฏิบัติทางกายอย่าให้มีความเสียหายได้, สำรวจวาจาก็คือระวังคำพูด, สำรวจท้องนั้นก็คืออย่าเห็นแก่กินมากเกินไป**^{๒๐}

ที่นี้ในนานั้นต้องมีน้ำ ถ้าไม่มีน้ำก็ปลูกข้าวกล้าไม่ได้ เราจะต้องมีน้ำสำหรับทำนาอย่างแน่นอน; **ในการทำนาตามแบบของพระพุทธเจ้าก็ต้องมีน้ำ คือ ตบะ - ความเพียรชนิดที่เป็นการเผากิเลส** รวมความอดกลั้นอดทนอยู่ในตบะนี้ด้วย ดังที่กล่าวว่า ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา - ความเพียรของผู้มีความอดกลั้นอดทนนั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง^{๒๑} เห็นได้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาในช่วงฤดูฝนเป็นเวลา ๓ เดือน เพราะเป็นฤดูแห่งพืชพันธุ์ และเป็นช่วงขยายของพันธุ์สัตว์น้อยใหญ่ หากภิกษุเที่ยวจาริกไปอาจเหยียบข้าวกล้าและพืชไร่ ตลอดจนพืชอื่น ๆ ให้เกิดความเสียหายได้ หรืออาจเหยียบสัตว์เล็กสัตว์น้อยให้ตายได้ การเที่ยวไปในช่วงฤดูฝนก็ยุ่งยากไม่สะดวก ในช่วงฤดูฝน จะเป็นโอกาสให้ภิกษุพักอยู่เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย ปัจจุบัน ภิกษุมียี่ที่อยู่เป็นหลักแหล่งคือ วัดหรือสำนักสงฆ์ ดังนั้น การจำพรรษาจึงยึดวัดหรือสำนักสงฆ์เป็นสำคัญ

ทำไมจะต้องมีป่าไม้^{๒๒} ก็เพราะป่าไม้สร้างความชุ่มชื้น ทำให้ฝนตกและเมื่อฝนตกป่าไม้ก็อุ้มน้ำไว้ไม่ให้ให้น้ำท่วมฉับพลัน เป็นกลไกทางธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กัน

^{๒๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินฺทปญฺโญ), **การทำนาตามแบบของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕-๓๘

^{๒๑} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๙๐

^{๒๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, หน้า ๘-๑๐

ถ้าขาดป่าไม้ฝนก็จะแล้ง ถ้าฝนตกลงมาน้ำก็จะท่วม ถ้าไม่มีป่าสัตว์ป่าก็อยู่ไม่ได้ **ปฏิจสมุปบาท** คือ ทุกสิ่งทุกอย่างอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีสิ่งใดอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนั้นก็มี เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนั้นก็ดับ นี่ก็คือคำสอนเรื่องความสัมพันธ์กันของสิ่งทั้งหลาย ท่านเรียกว่า **ปฏิจสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา**

บทสรุป

สิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาตินั้น ถ้าหากว่ามนุษย์ไม่เข้าไปทำลายสิ่งต่างๆ ก็จะทำให้เกิดความสมดุลมีความเจริญเติบโตมีป่าไม้ มีสัตว์ป่า มีนกร้อง ต้นไม้ให้ออกซิเจนแก่อากาศ ทำให้อากาศบริสุทธิ์ดีขึ้น บรรยากาศก็หนาวเย็น มีสิ่งแวดล้อมที่ดี สุขภาพของคนคงจะดีขึ้น ส่งผลทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น ก่อให้เกิดความรัก และความห่วงใยต่อธรรมชาติ

นอกจากนั้นในเรื่องของแม่น้ำลำธาร เมืองไทยก็ซีกมีปัญหา แม่น้ำเน่า เช่น แม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำเจ้าพระยาก็กำลังจะล้น ถ้าไม่รีบอนุรักษ์ไว้ ซึ่งบางทีก็เป็นน้ำเสียที่เป็นพิษที่ทำลายได้ยาก แม่น้ำลำธารก็ทำให้ แม่พระคงคาคงจะสะอื้น เจกเช่นเดียวกับน้ำใจของคนเรานี้แต่วันแต่จะแห้งเหือดขาดความรักความเมตตาต่อกันจึงกลายเป็นความแล้งน้ำใจ

เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลายมนุษย์ก็อยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้นมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์อาศัยสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมก็อาศัยมนุษย์ เช่นเดียวกัน ความรักที่เกิดมีในจิตใจตน อย่าลืมแจกจ่ายให้เพื่อนมนุษย์ด้วย สิ่งที่สำคัญที่สุดก็อย่าลืมรักธรรมชาติก่อนที่ธรรมชาติจะลงโทษเราไปมากกว่านี้

บรรณานุกรม

- กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.
- เดชธมฺโม ภิกขุ. **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่อรหันต์ชัยการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกกธมฺโม (จำปาทอง). **พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พระกับป่ามีปัญหาอะไร**. กรุงเทพฯ : โครงการวนาพิทักษ์ พิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๕.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **มนุษยศาสตร์กับการพัฒนาประเทศ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินฺทปญฺโญ). **การทำนาตามแบบของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **คนไทยกับป่า**. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **พฤษภแห่งชีวิตชนิดสมบูรณ์แบบ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- Vide Phra Rajavaramuni. **Buddhadharma**. Bangkok : Manachula Bnddhist University} B.E. 2529.